

ושמר = והמתין. כמו "לא יאמר אדם לחצרו שמור לי נלד עבודה זרה פלוני" (סנהדרין סג,ג). וצננא קמא צפרק "החובל" (ב,ג): "שמרה עומדת על פתח חדרה". וכן "ואציו שמר את הדצר" (נראה ש"ז), "שומר אמונים" (ישעיהו כו). תפלה קצרה — "הביננו" — ולקמן מפרש לה צפרק "תפלת השחר" (כט,א). אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך — אשרי כל זמן שהיה קלוס זה צחוק ציח המקדש. מפני חשד — שלא יאמרו זונה מוכנת לו סס. ומפני המפולת — שחומת המורצה רעועה, ומסוכן הוא, פן תפול החומה עליו. תיפוק ליה — כלומר: למה לנו שלשה טעמים לדבר אחד — הרי די צלחת מהן! אם לא נא ללמדך שיש שעות שאין הטעם היה, וצריך להניח צננא זה.

תוספות

היה לך להתפלל תפלה קצרה — לכאורה משמע שאין זה "הביננו". דהא קא בעי לקמן (ל,א), מאי איכא בין "הביננו" לתפלה קצרה? אם כן לפירוש הקונטרס שפירש בכאן דהיינו "הביננו" — קשה! אלא על כרחך היינו תפלה אחרינא, כדמפרש לקמן: "צרכי עמך מרובים" וכו'. וגם על זה קשה: דלקמן אמרינן שאין לומר תפלת של "צרכי עמך" אלא במקום סכנה, ורבי יוסי לא הוה במקום סכנה — פירוש במקום לסטים, מדהשיב לו: "שמא יפסיקו בי עוברי דרכים", ולא השיב: "שמא יהרגוני לסטים"! ונראה לי כפירוש הקונטרס, תפלה קצרה דהכא היינו "הביננו". ואף על גב דלייט עלה אביי אמאן דמתפלל "הביננו" — היינו דוקא בעיר, אבל בשדה מותר. והא דאמרינן לקמן: "מאי איכא בין 'הביננו' לתפלה קצרה!" הכי קאמר: בין תפלה קצרה דאמר בפרק "תפלת השחר" (כט,ב), כגון "צרכי עמך" וכו', אבל ודאי תפלה קצרה דהכא צריך לומר "הביננו".

ועונין יהא שמייה הגדול מבורך — מכאן יש לשתור מה שפירש במחזור ויטרי: "יהא שמייה רבא" — שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו, כדכתיב (שמות יז): "כי יד על כס יה", שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך: יהא שמייה — שם יה — רבא, כלומר: שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם. ו"מבורך לעולם" — הוה תפלה אחרת, כלומר: ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה, מדקאמר הכא: "יהא שמייה הגדול מבורך", משמע דתפלה אחת היא, ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם, אלא: יהא שמו הגדול מבורך. וגם מה שאומרים העולם: לכן אומרים קדיש בלשון ארמית — לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא, על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו, וזה אינו נראה, שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי! אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (ט,א): אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא וא"ייהא שמייה רבא" דבתר אגדתא, שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה, ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש, לכן תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים, שזה היה לשונם.

כיון שאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו כבר נסתיימה המשמרה האחרונה בלילה, ואז ליקום וליקרי [יעמוד ממיטתו ויקרא] קריאת שמע. אמר רב יצחק בר שמואל משמיה [משמון] של רב: בן שלש משמרות הוי [הוא] הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי, כי עבודת המקדש היתה קשורה בזמני המשמרות (תהרא"ש), ואומר: "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם".

עם הזכרת משמעותם העליונה של זמני אשמורות הלילה הובא מעשה בהקשר דומה. תניא [שנויה ברייתא], אמר ר' יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה (בית שנעזב ואין בו דיירים) אחת מחורבות ירושלים להתפלל בה. בצאתי מן החורבה התגלה לפני כי בא אליהו הנביא זכור לטוב ושמר (המתין) לי על הפתח של החורבה, (והמתין לי) עד שסיימתי תפילתי. לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי אליהו כדרך שפונים אל הרב: "שלום עליך, רבי". ואמרתי לו כתשובה: "שלום עליך, רבי ומורי". ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו? אמרתי לו: על מנת להתפלל. ואמר לי אליהו: היה לך להתפלל בדרך. ואמרתי לו: לא יכולתי להתפלל בדרך מאחר ומתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים, ולא יוכל להתרכז בתפילה להתפלל תפלה קצרה. כי קיים נוסח מקוצר של תפילה, שנועד לאלה שאין ביכולתם להתפלל תפילה ארוכה. ור' יוסי מסכם כי באותה שעה משיחה קצרה זו למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך במקום הצורך, ואין להיכנס דווקא לבית להתפלל, ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה שיוכל לכוון לבו בה. ולאחר דברי ההקדמה אמר לי אליהו: מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו בתשובה: שמעתי בחורבה בת קול, כעין הד מאותה שאגה ששואג הקדוש ברוך הוא (מהרש"א) ששמנהמת כינה ואומרת: "אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות". ואמר לי אליהו: חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, קול זה אינו חד פעמי, אלא חוזר בכל יום ויום, שלש פעמים אומרת כך. ולא זו בלבד אלא גם בשעות אחרות כשמזכירים את גדולת ה', וכגון בשעה שישאל נכנסין לבתי

כנסיות ולבתי מדרשות ועונין באמירת הקדיש "יהא שמייה הגדול מבורך" (בנוסח הקדיש: "יהא שמייה רבא מבורך"). הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו, ואומר: אשרי המלך שמקלסין (משבחים) אותו בביתו כך, כי כשהיה המקדש, בית ה' בנוי, היה הקדוש ברוך הוא משוכה שם בתהילה זו, ועתה בזמן הגלות מה לו לאב שהגלה את בניו, כלומר, מה רבה היא הרגשת הכאב של האב המגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, ומוסיפים כאב לאב בכאבם שלהם (רש"ש).

ד תנו רבנן [שנו חכמים]. מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה: על הנמצא בה, ומפני המזיקין (שדים). ומבררים מדוע ניתנו שלושה טעמים ליה [ותצא לו ילמד הלכה זו] מן הטעם הפשוט יותר "משום מפולת"?

מסורת הש"ס
ב. (נימוק זה) ברכות מג,ב.
ג. שבת כג,א. קל,א. פסחים ג,א. פב,א. ר"ה כד,ב. גיטין ס,ב. בי"מ לח,א. עה,א. בי"ב ח,ב. חולין מד,ב.

גרוסות

אוי לבנים בדפוסים ראשונים ובכתי"י הגירסה: **אוי לי** ונשתנתה ע"י הצנזורה.
והמתין לי ברי"ף ובע"י וכנראה מרש"י, מילים אלה מיותרות.
יהא שמייה הגדול מבורך בדפוסים הישנים ובכתי"י: **יהא שמייה רבא מבורך** כנוסח הקדיש.

אישים

ר' יוסי הוא ר' יוסי בן חלפתא, מגדולי התנאים. חי בדור שלפני חתימת המשנה, ורושם דבריו ניכר בספרות התנאים כולה. אביו, המכונה אבא חלפתא היה נחשב אף הוא מחכמי הדור, ומשפחתו, לפי מסורת אחת, מתייחסת עד לבני יונדב בן רכב. מלבד לימודו אצל אביו היה ר' יוסי תלמיד מובהק של ר' עקיבא. הוא וחבריו, תלמידי ר' עקיבא האחרים, ר' מאיר, ר' יהודה ור' שמעון בר יוחאי — היו מרכזי היצירה התלמודית של כל אותו הדור. בשיטתו ההלכתית, כמו בכל דרך חיי, היה ר' יוסי מתון וזהיר ונמנע מגישה קיצונית כלל צד. בשל המתניות וההגיון שבדבריו נקבעה הלכה כמותו בכל מקום, כנגד כל חבריו. וכלל ידוע הוא בהלכה "ר' יוסי נימוקו עמו" ועל כן הלכה כמותו תמיד. כשם שגדול היה ר' יוסי בהלכה, כן היה מפורסם בחסידותו. מעשים רבים מסופרים בתלמוד על צניעותו, ענותנותו וקדושתו. מסופר כי אליהו הנביא היה מתגלה לו בכל יום, וכמה שיחות בינו לבין אליהו מובאות בתלמוד. ר' יוסי היה כנראה מסדרו העיקרי של קובץ ברייתות על דברי ימי ישראל "סדר עולם". מקום מגוריו במשך שנים רבות היה בציפורי בגליל, ואומנתו הייתה בעיבוד עורות. רבים מחכמי הדור שאחריו (ובכללם רבי מסדר המשנה) היו תלמידיו, ואולם המובהקים שבהם היו חמשת בניו אשר כולם היו מחכמי הדור. המפורסמים בהם ר' אליעזר ברי יוסי מגדולי חכמי הגדה, ור' ישמעאל ברי יוסי.

מפני חשד קיימות הלכות אחדות שהנימוק להן הוא שלא יכניס אדם את עצמו למצב שיחשדו בו הבריות. כאמור "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב, כב). ומאחר שכלל הוא שאין אפטרופוס לעריות" הרי אין סומכים על שום אדם ויחיד ואין מוציאים איש מכלל חשד זה.
אורה ההלכה למדתי שאין נכנסין לחורבה אין נכנסים לחורבה להתפלל מפני הטעמים שנאמרו בגמרא. ומשום טעמים אלה אף אין להיכנס לחורבה לצורך אחר. (רמב"ם ספר אהבה הלכות תפילה פ"ה ה"ז. ספר נויקין הלכות רצוח ושמירת נפש פ"ב ה"ז. שו"ע שם צ, ו).

ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים בעומק הדברים יש לראות גם היסוד הפנימי שבמעשה זה. ר' יוסי היה מהלך בדרך העיון והמחשבה, ונכנס "לחורבה אחת מחורבות ירושלים" — נכנס למחשבה על חורבן ירושלים וגלות ישראל, ונכנס להתפלל על חורבות ירושלים, ולבקש שתיבנה. ובתוך כך התגלה לו אליהו והוכיח אותו שאסור לו לאדם להיכנס יותר מדי במחשבה כזו (בחורבה) שיש בה פנייה מן הדרך הכללית, אלא די להתפלל תפילה קצרה וכללית. ואכן, בחזונו, בבואה הקטנה הבאה לו לר' יוסי בחורבה, הריהו שמע כי גלות ישראל אינה רק כאבו של עם ישראל, אלא גם הקדוש ברוך הוא מצטרע בעצמם שהוא גם צער. ויש לכן לקוות כי הוא יבנה אף למענו את ביתו והיכלו ("הכותב").